

Ф. КОПИЛОВ
(Київ)

ЩЕ ОДНА ЗНАХІДКА ФАРБИ ТРИПІЛЬСЬКИХ ГАНЧАРІВ

У звідомленнях про розкопи так званих „трипільських площадок“ не раз згадувалося про знахідки фарби, якою трипільці розмальовували свій посуд і, мабуть, житло. Про це згадують як старі, так і радянські археологи¹.

Восени 1937 р. автор цих рядків взяв участь в археологічній розвідці в околицях с. Стара Буда на Звенигородщині, організованій Інститутом історії матеріальної культури АН УРСР і Уманським музеєм під керівництвом М. К. Якимовича.

Метою розвідки було виявлення території, на якій розташовані рештки площадок трипільської культури, знайдені М. К. Якимовичем в 1905—1907 рр. Розвідка встановила густу насиченість рештками трипільської культури всієї площі с. Стара Буда. Нашу увагу спинило оповідання гр. Мусіондзьона про те, що за кілька років на дорозі проти його садиби весняна вода вирила яму, в якій виявився шар червоної глини. Цієї глини-фарби була така кількість, що місцеві пожилці брали її для оздоблення та фарбування своїх хат².

Щоб з'ясувати походження цієї фарби і умови її залягання, на вказаному місці (серед дороги, на захід од хати), було закладено розвідковий шурф, мірою 1,0×0,75 м. В ході робіт шурф було розширено до розміру 1,0×1,50 м. До глибини 0,15 м ішла перемішана земля. Трохи глибше почали траплятись дрібні шматочки фрагментів трипільської кераміки та зрідка зернята темночервоної бурякового кольору глини. Грунт почав набирати червонуватого забарвлення. В напрямі до садиби гр. Мусіондзьона забарвлення ґрунту ставало дедалі інтенсивніше, і все більше траплялося фрагментів трипільської кераміки. Нарешті, на глибині 0,30 — 0,40 м виявлено велику кількість уламків типового розмальованого трипільського посуду (як потім з'ясувалося, не менше як од 7 різних посудин).

¹ Хвойка В. В. Каменный век среднего Приднепровья. К., 1914. с. 44, с. Вереме: „...в двух небольших грушевидной формы сосудах находилось — в одном черное вещество в виде порошка, а в другом такое же вещество бледно-розового цвета...“ фон-Штерн Е. Р. Доисторическая греческая культура на юге России (Труды XIII Археологического съезда, т. I, с. 13): „В этой глиняной глыбе находились округленные комья красной охры — в одном случае с явными отпечатками пальцев“. Пассек Т. С. Трипільське поселення Коломійщина. „Трипільська культура“, т. I, К., 1941, с. 27, „...на дні посудини були знайдені грудочки темночервоної вохристої фарби...“

² За словами М. К. Якимовича, в 1905—1907 рр. він знайшов в с. Стара Буда кілька трипільських посудин з фарбою на садибі гр. Мусіондзьона та суміжних. Але в своєму звіті про розкопи в с. Стара Буда, вміщеному в „Отчетах Археологической Комиссии“ за 1906 (с. 106—108) и 1907 р. (с. 99—100) М. К. Якимович про цю знахідку не згадує.

Між цими уламками знайдено прошарки глини-фарби темнобурякового кольору і в порошокватому стані і в дрібних грудочках, в які вона, очевидно, злягалася від часу. Долі череп'я лежало просто на ґрунті, так само густо забарвленому через просякнення води, яка проходила перед тим крізь шар глини-фарби. Ніяких контурів ями навколо фрагментів посуду простежити не вдалося. Ще на глибині 0,15 — 0,20 м виявлено невеликий прошарок яскравочервоного кольору, що ішов на схід до межі садиби гр. Муسیونдзьона. Складався він з порошокватої маси, хоч і через нього, напевне, не раз проходила вода.

Шурф було розширено в напрямі цього прошарку. Спочатку, на протязі 0,25 м, приблизно, він ішов горизонтально, а потім почав заглиблюватися в напрямі на північний захід. На глибині 0,50 м яскравочервоний прошарок перетворився з вузької стрічки в „жилу“ діаметром у 0,15—0,20 м, яка заховалась під уламками роздавленого трипільського посуду. Як виявилось далі в процесі розчистки, фрагменти належали 5—6 посудинам. На жаль, жодна з посудин не мала повної кількості фрагментів, а дві посудини представлені лише поодинокими уламками.

Під цими фрагментами виявлено велику кількість глини-фарби обох кольорів: яскравочервоного і бурякового, першого значно більше.

Ґрунт навколо, що складається з лесу, забарвлений у червоний колір приблизно на 0,50 м. Фарба, виявлена між фрагментами посуду, здебільшого перемішана з ґрунтом, але траплялися і більші скупчення чистої фарби. З цих скупчень було взято зразки.

Загальна кількість посудин, фрагменти яких знайдено було в шурфі, становить коло 15 екземплярів. Жоден з них, проте, не мав повного комплекту фрагментів. За типами посудин можна розподілити так: мисок 2 (одна маленька, друга велика з вушками), біконічних посудин з вушками, вишиною від 0,50 до 0,80 м (виходячи з загибів бочків) — 3; посудин такої само форми меншого розміру і тонкостінніших, — теж 3. Решта уламків, через свою аморфність не дає можливості з'ясувати, якому посудові вони належать.

Всі фрагменти, крім двох маленьких, помальовані яскравочервоною фарбою. Деякі з них мають типовий трипільський орнамент темною, майже чорною, фарбою по червоному тлі. Незначна частина фрагментів має сліди перебування у вогні. Два маленькі аморфні уламки, не фарбовані, вироблено з тіста з домішкою піску; на них помітно так зване „смугасте загладжування“. Решта зроблена з добре відмуленої глини без усяких домішок.

Найцікавіші й найпоказовіші фрагменти відібрано для Уманського музею; взято також чотири пакунки зразків фарби обох кольорів.

Вищенаведене дає підставу думати, що розвідка потрапила на сховище фарби для посуду трипільських часів. На це вказує й знаходження фарби під уламками посуду і сам гатунок її. Не зважаючи на довгий час майже безнастанного просякання води, фарба не перетворилася в аморфну масу, а лишилася в порошок. Очевидно, вона довго зберігалася в посудинах, фрагменти яких було знайдено. Дорога й розмивання водою зруйнували це сховище запасів фарби.

Частина уламків посуду була винесена водою на поверхню і зникла, частину їх знищили і старобудівці, які щоразу брали тут червону глину для підмазки печей і віконниць.

На жаль, зразу після розвідки не було зроблено хімічного аналізу привезених зразків³. Під час німецької окупації фашисти знищили та розграбували хімічну лабораторію Інституту археології АН, куди ці зразки було передано на визначення. Отже, склад старобудівських фарб лишається недослідженим. Втім ми маємо змогу взяти нові зразки їх з тих решток фарби, яка лишилася в достатній кількості і була нами закопана в шурфі.

F. KOPYLOV

NOUVELLE TROUVAILLE DES COULEURS DES POTIERS TRYPILLIENS

En 1937 l'auteur de cette information accompagné de M. K. Jaky-movyč a fouillé au village Stara Bouda (arrond. de Zvenyhorodka, dép. Kyjiv) l'endroit où l'argile de couleur rouge a été mise au jour par un cours d'eau. A une profondeur de 0,40 m. sous les débris de poteries peintes de la culture de Trypillja on a découvert une couche d'argile de couleur rouge foncée en poudre et en petites pièces. A une profondeur de 0,50 m au NO du premier gisement on a trouvé de même sous des débris de poteries une quantité de couleurs de diverse teinte: rouge, rouge claire et rouge foncée.

La quantité totale de poteries dont les fragments on a recueilli dans le creux s'élève au nombre de quinze exemplaires: 2 terrines, 3 grands vases biconiques, 3 petits vases de la même forme et d'autres poteries. Tous les fragments à l'exception de deux sont engobés. Quelques-uns sont décorés d'un ornement peint.

Tout porte à croire que l'investigation a tombé sur le dépôt de couleurs des potiers Trypilliens.

³ О. А. Кульська в своїй статті „Кераміка трипільської культури“ зазначає, що фарбою для рисунків була, як показав аналіз, старанно відмудлена й оброблена вохриста глина. (Трипільська культура, т. I, К. 1941, с. 314).